

Knjiga *Učenik-istražitelj prošlosti* izvorno je znanstveno djelo nastalo kao rezultat dugogodišnjega istraživačkog rada autora i konzultirane mnogobrojne literature (znanstvene i stručne). Koristi nastavnicima za primjenu brojnih inovacija u nastavi i kao siguran putokaz u radu. Njome će nastavnik postići ono što autor u naslovu ističe, da učenik postane istražitelj prošlosti. Takav način rada promijenit će odnos učenika prema predmetu povijesti, on će ga, kaže autor, zavoljeti a ne prezirati kao dosad. Djelo o kojemu je riječ obuhvaća problematiku koja u nas dosad nije sustavno obrađena. Njime se nude mnoga rješenja za dobro i kvalitetno organiziranje nastave čiji su eksperimenti provjereni u praksi. Kako sam autor ističe u zaključku svrha knjige je «educiranje edukatora», što je vrlo složen zadatak. Bez svake sumnje ovo djelo donosi nova otkrića u metodici nastave povijesti koja se prvi put u nas razrađuju.

Na kraju želim naglasiti da je autor pobornik ideje da se u istraživanju prošlosti i objašnjavanju pojava u njoj koristi etnopsihologija, etnopsihijatrija i etnopsihoanaliza kao pomoćne znanosti. Autor smatra da etnopsihološki, etnopsihijatrijski i etnopsihoanalitički pristup, uz druge analize na temelju proučavanja ideologije (narodne pjesme, mitovi, običaji) otkriva odnose u patrijarhalnom društvu Iliraca, a “psihohistorija”, kaže on, trebala bi biti sastavnica interdisciplinarnog pristupa u povijesnoj analizi.

U vremenu kad se u našem društvu javljaju mnogi povici na nastavu povijesti kao i na udžbenike, ova je knjiga putokaz za prevladavanje i otklanjanje mnogih poteškoća i slabosti u toj nastavi.

Franko Mirošević

PRIOPĆENJA

Medical treatment and medical experiments in the concentration camp Dachau (Liječenje i medicinski eksperimenti u koncentracijskom logoru Dachau)

Dana 5. lipnja 2001. godine u Zlatnoj dvorani Hrvatskog instituta za povijest, austrijska povjesničarka dr. Daniela Claudia Angetter održala je predavanje pod nazivom «Medical treatment and medical experiments in the concentration camp Dachau». Ovo predavanje rezultat je suradnje između Hrvatskog društva za povijest medicine Hrvatskog liječničkog zbora i Odsjeka za povijest medicine HAZU s Institutom za povijest medicine Sveučilišta u Beču pod vodstvom prof. dr. Karla Holubara (koji je i mentor dr. Angetter) s jedne, te Hrvatskog instituta za povijest s druge strane. Daniela Angetter na najbolji način simbolizira interdisciplinarnost jer se radi o mladoj diplomiranoj povjesničarki (r. 1970.) čija je znanstvena karijera još od samih početaka bila usmjerena ka povijesti medicine: njezin je doktorat o sanitetu u 1. svjetskom ratu, od 1997. suradnica je projekta koji istražuje porijeklo preparata u anatomske, patološke i drugim zbirke preparata instituta i klinika bečkog Medicinskog fakulteta, a ove jeseni izlazi joj i knjiga upravo o medicinskim eksperimentima u koncentracionom logoru Dachau.

Nakon predavanja Daniele Angetter uslijedilo je nekoliko priloga na temu drugog svjetskog rata i medicine na hrvatskom tlu. Stella Fatović-Ferenčić (Odsjek za povijest medicine HAZU) govorila je o sudbinama dvaju liječnika i istaknutih znanstvenika, Ljudevita Juraka, patologa, i Eduarda Miloslavića, specijalista sudske medicine, koji su sudjelovali u ekspertnim međunarodnim komisijama (nastalim na inicijativu sila Osovine) koje su vještačile zločine Sovjeta nad civilnim stanovništvom u Vinnitsi, Ukrajinu (Jurak) odnosno nad poljskim časnicima kod Katyna, Poljska (Miloslavić). Mario Jareb (Hrvatski institut za povijest) se nadovezao osvrtom na načine na koje je ustaška propaganda, prvenstveno kroz tisak i plakate, koristila nalaze komisija iz Katyna i Vinice za stvaranje anti-komunističkog, «anti-panslavenskog» i anti-savezničkog raspoloženja među stanovništvom. Na kraju su Mario Kevo i Marica Karakaš (Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac) na temelju objavljenih i neobjavljenih sjećanja nekadašnjih zatvorenika govorili o liječenju i higijenskim uvjetima u Jasenovcu, najvećem koncentracijskom logoru na tlu Hrvatske.

Nit koja se provlačila kroz sva izlaganja bilo je pitanje odnosa između znanosti i ideologije. Liječnici u Dachau eksperimentirali su na zatvorenicima bez ikakvih etičkih ograda jer u okviru nacističke ideologije ti zatvorenici nisu smatrani jednakovrijednim ljudima; Eduard Miloslavić i Ljudevit Jurak vještačili su zločine jedne (komunističke) ideologije u komisijama, čije je nalaze (zlo)upotrijebila druga (nacistička) ideologija. Krug se zatvorio kada je sam Ljudevit Jurak postao žrtvom komunističke ideologije, simbolički ponavljajući sudbinu žrtava Vinnitse i Katyna. Na kraju, u logoru Jasenovac doduše nije bilo eksperimentiranja na ljudima na način kako se to događalo u logoru Dachau te je u tom smislu logor bio ekspresija «čiste» ideologije bez sudjelovanja znanosti, no poslije rata je postao poligonom na kome su (nacionalističke) ideologije koristile znanstvene discipline - demografiju, antropologiju, povijest - u svoje svrhe.

Nacistička Njemačka nije prva koristila, i podredila, znanost ideologiji, no učinila je to na možda najekstremniji način. Razlozi tomu su neke specifičnosti društvenog i političkog sustava Trećeg Reicha: na pijedestal je postavljen interes države kome je usmjeren cjelokupni razvoj (ekonomski, demografski, znanstveni); postojala je jasno definirana ideologija utemeljena na rasnoj nejednakosti odnosno premoći bijele «arijske» rase i isključenju sviju ostalih; i konačno, no ne manje važno, postojala je vjera u moć znanosti. S druge strane, neupitno pristajanje uz neku religiju, ideologiju, pa čak i znanstvenu teoriju, u kontradikciji je s osnovnom vrijednošću znanosti: skepticizmom. U okolnostima restriktivnog političkog sustava zasnovanog na ideologiji, kakav je bio Treći Reich, nastajao je stoga konflikt između lojalnosti znanosti i lojalnosti državi. Upravo nemogućnost razrješenja tog konflikta pomirenjem oprečnih lojalnosti dovela je do toga da je veliki broj znanstvenika emigrirao iz nacističke Njemačke, dok se, s druge strane, velik dio stao u službu vladajuće ideologije. Tako je Daniela Angetter u svome predavanju navela da su u vrijeme Trećeg Reicha čak 45% liječnika bili članovi NSDAP-a, 26% članovi SA, a 7% članovi SS. Lojalnost ideologiji donosila je mnoge koristi znanstveniku koji joj se priklonio, a pored «opipljivih» prednosti (novca, zaposlenja, napredovanja u akademskoj i profesionalnoj hijerarhiji) tu je bila i sloboda - ma kako to paradoksalno zvučalo - da se posveti isključivo napretku znanja, bez ikakvih ograda i obzira. Ovakva «oslobođena» znanosti je najjasnije pokazala kakvim posljedicama može uroditi u području medicine gdje je objekt znanstvenog istraživanja čovjek. Daniela Angetter detaljno je, i riječju i dosad neobjavljenim fotografijama, koje se čuvaju u ar-

hivu koncentracijskog logora Dachau, opisala eksperimente koji su provedeni u tom logoru od kojih je većina bila namijenjena ratnim svrhama: eksperimenti inokulacije uzročnikom malarije radi dobivanja anti-malarijskog seruma, eksperimenti podnošenja hladnoće radi izrade zaštitnih odijela za pilote Luftwaffe (za slučaj rušenja u Sjeverno more); eksperimenti s gutanjem morske vode te podnošenja tlaka zraka (takoder za Luftwaffe) te istraživanja zgrušavanja krvi. Takvi eksperimenti i njihovi rezultati ne ostavljaju mjesta sumnji: rađeni su u svrhe produženja rata, a način izvedbe je potpuno neetičan i nehuman. No što s istraživanjima koja su provedena na etički neopravdan ili upitan način, no čiji rezultati bi mogli biti od koristi za čovječanstvo - treba li ih odbaciti? D. Angetter navela je primjer istraživanja sulfonamida: zatvorenicima su namjerno inficirani bakterijama kako bi se proučila djelotvornost i nuspojave sulfonamida. Sulfonamidi su kasnije desetljećima korišteni u terapiji infektivnih bolesti i pokazali su se vrlo efikasnim sve do pronalaska manje toksičnih lijekova; danas se još uvijek primjenjuju za reumatske i kronične crijevne bolesti. Takoder, prva istraživanja štetnosti pušenja vršili su nacistički liječnici. Smiju li se razdvojiti znanstveni rezultati od okolnosti njihova nastanka? Smije li se neetičan, čak i zločinački, čin opravdati korišću za brojne ljude? Američka vlada razriješila je tu dvojbu razmijenivši rezultate nezamislivo okrutnih istraživanja koja su japanski liječnici provodili u okupiranoj Mandžuriji za odustajanje od suđenja za ratne zločine. U ozračju 2. svjetskog te kasnije hladnog rata, niti druga, saveznička, strana nije se suzdržavala od eksperimenata koji su bi se mogli okarakterizirati zločinima protiv čovječnosti, a sve u svrhu napretka znanosti i čovječanstva.

Predavanje Daniele Angetter pružilo je našoj publici priliku čuti i raspravljati o rezultatima međunarodno relevantnog istraživanja koje je još uvijek u tijeku, čija osjetljiva tema suodnosa znanosti, politike i etike nikad ne gubi na važnosti i svježini. Također, ovaj sastanak je još jednom ukazao na potrebu i korisnost interdisciplinarnog rada koji rezultira potpunijom, slojevitijom, na koncu točnijom povijesnom analizom. Nadamo se stoga da će se ova suradnja između povjesničara i povjesničara medicine i u budućnosti na jednako uspješan način nastaviti.

Tatjana Buklijaš

U povodu prvotiska prvoga hrvatskoga nacionalnog epa Gvozdansko Ante Tresića Pavičića

Dana 15. ožujka 2001. održana je promocija prvotiska prvoga hrvatskoga epa Gvozdansko Ante Tresića Pavičića koji je izdala nakladnička kuća "AGM". To je kapitalno djelo hrvatske književnosti uopće, a o epici da i ne govorimo. Kao što je istaknuo u predstavljanju djela govornik na promociji, riječ je o potpunom zaboravu povijesnog epa koji svojom tematikom obrađuje povijesni događaj obrane Gvozdanskog Hrvata od tursko-osmanske opsade 1577.-1578. godine. Tu je opsadu s tursko-osmanske (bosanske) strane predvodio poznati Ferhat-paša koji se znao sa svojim akindžijskim jedinicama zalijetati sve do Kranjske i Istre. Po njemu je baš nekako u to doba dobila i ime poznata džamija u Banjoj Luci Ferhadija koju su nažalost Srbi i JNA minirali 1993. godine te je tako zbrisali s lica zemlje što je jedan od tako brojnih srpskih kulturocida za vrijeme posljednjeg rata u Hrvatskoj i BiH 1990.-1995., a sustavni srpski kulturo-